

hálózat, melybe valamennyi iskolatípus bele fog illeszkedni, lesz remélhetőleg az igazi *nemzeti egység* legbiztosabb alapja.

A pedagógiai tudomány általános szempontjaiból s a fokozottabb didaktikai eredmények érdekében nagy vívmány lesz a multtal szemben, hogy a pedagógia és a gyermekpszichológia mai állása mellett az iskolai felügyelet gyűjtőfogalmába összefoglalt sokrétű és sokszínű tevékenység mindinkább veszíteni fog csupán formalisztikusan ellenőrző, igazgatási szempontból számonkérő jellegéből, s benne szükségszerűen mind nagyobb szerephez fog jutni a tanácsadó, felvilágosító, útbaigazító, példaadó irányítás eleme.

Ez lesz a modern pedagógia igazi diadala a magyar iskolai nevelés és oktatás körében. *Gyulai Agost.*

Németnyelvű földrajzmódszertani munkák szemléje.

Két évtizeddel ezelőtt, a mélyreható átalakulások kezdetén rögtön felismerték a földrajz jelentőségét. Ennek volt köszönhető, hogy a különböző iskolafajok tantervének az új körülményekhez való módosításában és átalakításában a régi állapothoz képest nagyobb figyelemre méltatták. Egyrészt megnövekedett a heti óraszám, másrészt a tananyag keretében jobban kiemelték bizonyos szempontokat. Ezzel természetesen együttjárt, hogy új módszertani munkák váltak szükségessé. Folyóiratunkban megemlékeztünk már néhányról (Julius Wagner, Albert Scheer), amelyek főleg a középiskolák számára készültek. Az alábbiakban azokról akarunk beszámolni, amelyek a nemzeti szocializmus uralomra jutásáig jelentek meg folytatólagosan. A hitlerizmus uralomrajutásával ugyanis a módszertani kérdések helyét tárgyunk oktatásának keretében a politikai és faji szempontok foglalták el.

A polgári és felsőbb népiskolák számára készült *Theodor Hollmann* Der erdkundliche Unterricht (8-r., XI + 155 l. Quelle & Meyer, Leipzig) c. munkája. Megkívánja a tanártól a földrajz teljes anyagának ismeretét, s épen ezért helyenkint vezérszószzerű. Így mindjárt a bevezető részben, amelyben a földrajznak mint tudománynak tárgykörét, segédtudományait, szokásos felosztását és történetét adja. Ezt ismertetve különösen kiemeli, hogy a leendő tanárnak milyen elengedhetetlenül szükséges ismereteket kell elsajátítania. Ezt követi a földrajz iskolai anyagának áttekintése, a tanterv és a pedagógiai célkitűzés ismeretése, valamint a feldolgozás lehetséges módozatainak körvonalazása. Szerencsésen illeszti erre a helyre a földrajz iskolai tanításának rövid történetét. Megismertetve a tudományos és az iskolai földrajz mibenlétét, szerzőnk átvezet a tanító eljárás mikéntjének ismertetésére. Itt két tényező irányadó: milyen segédeszközök állanak rendelkezésünkre s a jelenben milyen a nevelés célkitűzése. Ennek következtében a falitérkép, atlasz,

topográfiai térkép, domborművű térkép, glóbus, kép, tankönyv és homokasztal tárgyalása után mintaleceké keretében útmutatást kapunk arra vonatkozólag, hogy a ma annyira szorgalmazott s a tanulók öntevékenységét is igénybevevő módszer keretében ezeket miként érvényesítsük. Könyvünk nem lenne teljes, ha a mai didaktika néhány kérdése (állampolgári nevelés, a számok szerepe s a természetvédelem) megemlítés nélkül maradna. Minden egyes fejezetet gondosan összeállított irodalom zár le s ez jó tájékoztatót ad a továbbkutatóknak.

A mai iskola ellen nem minden ok nélkül hangoztatott vád a túlterhelés. A földrajzban oly módon kerülhetjük el, ha nem a megtanítandó anyag mennyiségét tartjuk fontosnak, hanem megtanítjuk a növendékeket földrajzilag gondolkodni. Ezzel a kérdéssel foglalkozik a következő munka: *Franz Draeger und Walter Breidenbach: Erziehung zum geographischen Denken* (8., 144 l. Gilde, Köln). Különbben ma ezt a célt szolgálja az egyre jobban terjedő munkáltató, a tanulók öntevékenységét is figyelembe vevő eljárás. Jóllehet egyöntetű értelmezése még hiányzik, elméleti értékét mindenki elismeri. Követeljük, hogy szűnjék meg a csupán passzivitásra ítélt tanuló s foglalja el helyét a dolgozó, megfigyelő, az adatokat önállóan összehasonlító típusú. Ez a főkérvés a földrajzban mindeddig kevésbé érvényesült, pedig a technikai eszközök nagy száma, tárgyunk életközelsége, a sokoldalú érdeklődést felkelteni és kielégíteni tudó sajtósága ezt egyre jobban sürgeti. A régi irányú földrajzi tanítás csak elemeket (domborzat, vízhalózat, néprajz) kívánt meg, de az ezek között lévő okozati összefüggések felkutatására már nem tanított meg. Közvetlen környezetünk és kisebb kirándulásokkal megközelíthető vidékünk tele van számos földrajzi problémával. Ezeken kell tehát kezdenünk az új szellemű tanítást. Bizonyos készségek elsajátítása után szülőföldünk térképével is meg kell ismerkednünk, hogy lássuk a valóság és a térkép közötti összefüggést. Csak a térkép elemeinek ismerete után térhetünk át az egész Földet jellemző fizikai tulajdonságok s a bennük mutatkozó törvényszerűségek vizsgálatára. Ennek eredményeként ideális tájakat kapunk. Ezekből a valódi tájakat a kézi atlasz segítségével vezetjük le. A földrajzi szélességből és a tenger-szárazföld eloszlásából származó ideális tájat a domborzat s a vele kapcsolatos tényezők egyedi, individuális tájjá formálják. Ezért fontos, hogy állandóan a térképből induljunk ki. Mi jellemzi mármost a jó térképet s mikor használjuk ezt, valamint a nélkülözhetetlen melléktérképet? Fontos kérdés, és könyvünk következő fejezetei erről adnak tájékoztatót. A munkának nagyobb része pompás általános földrajz. Áttekinthető s szép rajzai miatt még annak is tanulságos, aki az ilyen kompendiumokon már régen túl van.

A földrajzban és tanításában a számok mindig nagy szerepet játszottak. S ez természetes. Számos földrajzi jelenség ugyanis, pl. a népességi és gazdasági állapot, szám nélkül szín-

telen. A földrajz tértudomány. Lényegéhez ennek folytán a szám úgy hozzátartozik, mint a történettudományhoz az évszám s a nyelvtudományhoz a nyelvtan. A számok alkalmazásának mikéntje és mennyisége azonban a tanításnak egyik legfogósabb kérdése. A növendékek nem tudják elképzelni a nagy számokat, márpedig tárgyunk természeténél fogva túlnyomólag ilyenekkel dolgozik. A számoknak ezt a hátrányát csökkentik a szimbólumok, általuk ugyanis a számok szemlélhetővé válnak. A szimbólumban azonban van valami a képből, mert optikai hatást idéz elő. Plasztikus is, mint a nyelv, s ezenkívül még tömeget is kifejez. A számok és a szimbólumok alkalmazására tanít meg *Julius Wagner Zahl und graphische Darstellung im Erdkundeunterricht* (8-r., 68 l. Perthes, Gotha) c. munkája. A szerző szerint a számok a földrajzban a következő szerepet játszhatják: abszolút mérték (pl. a lakosság száma), középérték (pl. az évi középhőmérséklet), osztályozó sorrend (pl. a települések nagyság szerinti csoportosítása), viszonyok kifejezése (pl. népsűrűség) s végül geográfiai alapegységek (pl. a hajó óránkénti gyorsasága). A számokat tanításunkban óvatosan használjuk s az új adatokat hasonlítsuk össze a már ismertekkel. A statisztikai számadatok gyorsan változnak, ezért ne követeljük megtanulásukat. Sokkal helyesebb a számok iránti érzéket növendékeinkben felkelteni és kifejleszteni. A földrajzban használatos diagrammok közül ismertebbek a következők: demonstráló, kvantifikáló, a kauzál-genetikus és a dinamikus. Az elsőhöz sorolható minden nem pontos kézirajz. A második a számok pontos visszaadására törekszik, a harmadik a térben és időben megjelenő földrajzi tények és jelenségek között mutat ki összefüggéseket, végül a negyedik valamely folyamat lefolyását akarja szemléltetőbbé tenni. Természetesen mindenfajta diagramm mellett ott kell lennie a mértékegységnek. Számokon és diagrammokon kívül a geográfus oktató nem egyszer a grafikus ábrázoláshoz is kénytelen folyamodni. Idetartoznak a különféle görbék (pl. a hőmérséklet évi járásának feltüntetése adott helyen), a kauzális tájprofilok (összefüggést szemléltetünk domborzat és növénytakaró között), végül a képszerű, ú. n. figurális bemutatások (pl. a petróleumfogyasztás mennyiségének hordókkal való szemléltetése). Valamennyi eljárás nagyban megkönnyíti az anyag megrögzítését.

A módszertani munkák szokásos beosztása, tehát elméleti és gyakorlati rész található *Richard Vogel* Heimat- und Erdkunde (8-r., 73 l. R. Oldenburg, München-Berlin) c. munkájában, amely a *Handbuch der deutschen Lehrerbildung* sorozatban jelent meg. Újszerűségével az összes újabbban megjelent módszertani munkák között egyedülálló. Tömör, helyenkint szinte már az érthetőség rovására. Olvasójától a földrajzban való alapos tájékozottságon kívül a pedagógia történelmének és az újabb lélektannak ismeretét is megkívánja. Ezt a három tanulmányt azután sajtósági szintézisbe olvasztja s a ma annyira

divatos szellemtörténeti irányba állítja. A problémákat mindenütt történelmi kialakulásban s napjainkig nyomozza, innen van a történelmi részében Humboldton, Ritteren és Richthofenen kívül Passarge, sőt Banse és Spethmann teljesen új gondolatainak és törekvéseinek ismertetése s méltatása, a módszertani részben korunk kívánalmának, az átélésnek és beleélésnek hangsúlyozása. A lélektani részben az eddigieknél határozottabban érvényesül a gyermekből való kiindulás elve, a falusi és a városi gyermek lelki szerkezetének szembeállításása. A gyermek fejlődésében három fokozatot különböztet meg a földrajztanítás szempontjából: Az elsőben csupán az egymásmelletti adottságok, a másodikban már az egymásutániak is érdeklik a tanulót, és csak a harmadikban képes felfogni, hogy mindezek egymásért is lehetőségek. Ezt figyelembe véve oktatásunk a tények pusztá leírásából átmegy fokozatosan a genetikusbá és végül a szintetikus jellegűbe. Hasonlóan újszerű és szempontokban gazdag földrajz tanításának történeti bemutatása. Mondanivalóit itt három kérdés vizsgálata köré csoportosítja: nagy elmélkedők, hivatalos tantervek és tényleges állapotok. A mult esetelése a XVII. századdal kezdődik s a jelenlegi helyzet feltüntetésével végződik. A gyakorlati rész feltűnően rövid s benne az oktató a térképre, képre, az előadásmódra, a rajzolásra és a tankönyvre nézve kap nem egy vonatkozásban szintén eredeti útmutatást. Vogel munkája az utóbbi évtizednek legjobb módszertani könyve.

Az osztrák földrajzmetodikusok nesztora, *Anton Becker* ismert könyvének megjelenése után negyedszázad múlva újra átdolgozta és kiadta *Methodik des geographischen Unterrichts* (8-r., XII + 124 l. Fr. Deuticke, Leipzig—Wien) című munkáját. Az első kiadás megjelenése óta eltelt idő alatt a földrajz hol a geológiához, hol meg a történelemhez mutatott erősebb közeledést, míg végül tárgyban és módszerben megtalálta önmagát. Tanítását a legutóbbi emberöltőben számos eszmeáramlat igyekezett befolyásolni, így pl. az állampolgári nevelés, a cserkészlet, a szabadban való tanítás, az élményszerű oktatás stb. Meglepődhetünk-e ezek után azon, hogy a második kiadás csupán a címben egyezik az elsővel. A szerző munkája bevezetésében helyesen abból indul ki, hogy a jelölteknek a szakvizsgálat alkalmával bizonyos mennyiségű tárgyi tudásról bizonyosságot kell tenniök, s így a módszertani munkáknak a földrajz mibenlétével és történelmével felesleges foglalkozniök. Helyette munkájának első részét a tanárnak szenteli, akinek a szakképzés mellett még az általános műveltségre is kell törekednie. Úgyesen mutat rá a továbbképzés szükségességére s arra, hogy a tanárnak igyekeznie kell megismerni az életet, mert majd csak így tudja tárgyának anyagában a lényegest a lényegtelenről elválasztani. A második és jóval terjedelmesebb rész a segédeszközökről szól. Érthető. Egyetemi tanulmányaik alatt ugyanis a jelöltek a segédeszközök használatával alig ismerkednek meg. Melyek mármost az igazán nélkülözhetetlen segédeszközök? Első helyen áll vitán felül a tér-

kép. Sokat lehet róla leolvasni s ügyesen használva földrajzi gondolkodásra késztet. Kevesebb értékű már a glóbus és a relief. Nem nélkülözhető semmiféle körülmények között a tankönyv sem, s azt nem olvasni, hanem tanulni kell. Hosszú élet komoly szavai ezek. Megszívlelést érdemelnek annál is inkább, mert bizony egyesek már teljesen nélkülözhetőnek minősítették. A jó képekről, a gazdag gyűjtemény berendezéséről, az ügyes rajzolásról, a szabadban történő tanítás mikéntjéről szóló fejtegetések egészítik ki még a második részt. A harmadik a tanulóról szól. A legtöbb módszertani könyv külön fejezetben alig emlékezik meg róla. Természetesen találják s csak mikor szerzőnk fejtegetését és találó tanácsait olvassuk, pl. a helyes kérdésekre vagy az igazságos osztályozásra vonatkozólag, akkor látjuk, mennyi bonyolult kérdés kívánczik itt megvilágításra. Becker munkája, mint teljesen az életből merítő, ebből a szempontból még sokáig hézgapótló marad.

A századfordulónak mindent, még a tanulást is mechanizálni igyekvő eljárása az egész vonalon megindította a visszahatást. Ez a jelenség és folyamat már a földrajz módszertanában is mutatkozik. *Wilhelm Meil* *Methodik des Unterrichts in der Heimat- und Erdkunde*, bezogen auf den gesamten Unterricht in den Volks- und Mittelschulen (8-r., 225 l. Georg Westermann, Berlin—Hamburg) című munkája példa erre vonatkozólag. Szerzője abból indul ki, hogy a földrajztanárnak nem minden osztálya egyenlő s a tanuló személye minden körülmények között fontosabb, mint minden technika és módszer. Ha pedig így van, akkor a nevelőnek nagyobb szabadságot kell adnunk s az anyagot és feldolgozásának módját úgy kell megválasztanunk, hogy a tanuló személyisége s ezt jellemző cselekvőképessége minél jobban kifejlődhessék. Tanárban és tanítványban legyen tehát az eddigi holt anyag mellett az átélésből származó lelki tartalom is. Ez tárgyunkra vonatkoztatva annyit jelent, hogy nemcsak világos alapfogalmak szerzésére kell törekednünk, hanem igyekezzünk ezeket mint funkciókat eddigi ismeretkörünkbe bekapcsolni. Minden földrajzi jelenséget mint folyamatot mutatunk be, minden állapotot mint valamely fontos átalakulásban levőnek egyik mozzanatát. Az ily irányú szemléletet kezdjük meg már közvetlen környezetünk vizsgálatában. A honismeret tanítása tehát új elvek alapján történjék. A távolabbi vidékeket természetesen ilyen közvetlen megfigyeléssel párosult élmény alapján nem tehetjük tanulmány tárgyává, itt azonban segítségünkre jönnek a segédeszközök. Ezek közé sorolhatjuk a tanár előadását, olvasmányainkat, a különböző képeket és térképeket, a számokat, táblázatokat s a velük kapcsolatos görbéket és végül a homokasztalt. A módszertani munkákban mindegyikre vonatkozólag terjedelmes útmutatást találunk. Egyre ügyeljünk: Amerika gépies, mechanizáló szelleme ne legyen úr itt sem. Szerzőnk ezért szücségesnek tartja, hogy alapelveinek szellemében tárgyalás alá vegye valamennyit. Szép olvasottsága, de még inkább tapasztá-

lata alapján példát és útmutatást ad arra, miként lehet ezekben lelket önteni s általuk élményt fejleszteni. Ebben az útmutatásban a reformátorok sajátosságos új formakeresése uralkodik. Helyenkint mintha már túlságos merész lenne. A könyvről még egy vonatkozásban kell megemlékeznünk. A 65. lapon hazánkról van ugyanis szó. Az olvasmányok felhasználásával kapcsolatosan Paul Buchholtz munkája nyomán az Alföldet mutatja be. A hangulat fokozása s az élmény mélyítése céljából a cigányokról olvas fel egy részletet. Ez teljesen elhibázott dolog. Tárgyi beállítása nem felel meg a valóságnak s így minden hangulat mellett is meg nem felelő földrajzi fogalmak kialakításával jár.

Az átélésnek és élménynek a tanításban való fontosságát hangsúlyoztatja *Fritz Vogt* *Die Heimat als Quelle der Kraft, eine Heimatkunde für die Arbeitsschule* (8-r., 123 l., Zickfeldt, Osterwieck—Harz) című munkája is. Rövid elméleti rész után gyakorlati példákon mutatja be a keresztülvihetőségét. Csillagászati, meteorológiai és gazdasági megfigyeléseket végeztet tanítványaival, majd bejárja velük a város régi és új utcáit, felkeresi a nevezetesebb középületeket, a parkokat és a temetőt. Figyelmét nem kerülik el még a sírfeliratok s a népies szólásmódok sem. Mindegyikben megsejti és megsejteti a nép lelkét és ennek a megismertetésével erősíteni akarja tanítványai szülőföldszeretetét. Lelkes munka, méltó a követésre.

Kevés segédeszköz foglalt a századforduló óta akkora tért, mint a homokasztal. *August Lorenz* *Die Verwendung des Sandkastens in der Schule* (8-r., 48 l. Julius Belz, Langensalza) című munkája róla szól s olvasóját a következő három kérdéstről tájékoztatja: a homokasztal jelentősége, hogyan készítsünk homokasztalt s mi mindenre használhatja a tanuló és tanár? Az utolsó pont fejtegetése alkalmával helyesen mutat rá arra, hogy a gyermeknek játékos és művészi ösztönéből kell kiindulnunk s ezeket a mozgásokat, tevékenységeket kapcsoljuk be az öntudatos ismeretszerzésbe.

Az újabb módszertani irodalomban egyre gyakrabban találkozunk *Jörgen Hansen* nevével. *Die neue Geographie in der Schule. Ausgewählte Aufsätze zur gestaltenden Erdkunde* (8-r., 117 l. Georg Westermann, Berlin—Hamburg) című munkájában tizenkét, túlnyomólag folyóiratokban megjelent módszertani értekezését tette közzé. Szerzőnket kettős vonás jellemzi. Először tárgyunk újszerű felfogása. Passarge, Banse, Spethmann követőjének vallja magát. Három értekezésében ennek az új földrajznak kialakulásával, lényegével, jellemző tulajdonságaival és módszerével foglalkozik. Joseph Pontennel tart, aki azt állítja: „Die Landschaft ist inwendig in uns, da draussen ist nur Land.“ Ha azonban így van, akkor ennek megfelelően kell a földrajzot is tanítanunk. A következő néhány értekezés erre ad útmutatást. Charlotte Bühler fejlődési tagozatait vége alapul, megkísérli, hogy a földrajz tanításának fokozatait megállapítsa. Így a táj szintetikus, művészi meglátásához és megláttatásához

csak fokozatosan juthatunk el; erre tanítványainkat külön kell nevelni. Ne kezdjük tehát az első lépést már ebben a szellemben. A gyermek lelki fejlődésének figyelembevétele készíti arra, hogy a térképismeretbe való bevezetésnek új útjait kutassa. Szerinte az eddigi eljárás helytelen, nem felel meg a gyermek természetének és értelmi világának. Mi a tanterem kisebbitett vázlatának elkészítésével kezdjük a térképbe való bevezetést, pedig sokkal helyesebb, ha iskolánk s a környező néhány épület modelljét készítjük el s ezeket a homokasztalra helyezzük. Ott marad a nyomuk, a bemélyedés segítségével azután tisztázhatjuk a vázlat és a kisebbités fogalmát. A következő lépés városunk légifotóval való megbeszélése. Ezt követi néhány kirándulás, amelyen a szabadban való tájékozódással s a domborzati elemekkel ismerkedünk meg. Csak ezután ajánlatos áttérni a térképbe való bevezetés eddig is használatos eljárására. Szerzőnk, mint írásaiból megtudhatjuk, nagyszerűen ért a domborművű térképek előállításához, így tehát nemcsak tanácsokat ad a következő értekezésekben ezeknek a készítésére, hanem bő útmutatással lát el használatukat illetőleg is. Ha valamennyit nem tudjuk is megvalósítani éppen a tárgyban rejlő nehézség miatt, mégis hálásak vagyunk újszerű szempontjaiért.

Karl János.

IRODALOM.

Nevelésügyi tanulmányok. Szerkesztette: Imre Sándor. (Értekezések a m. kir. Ferenc József-Tudományegyetem Pedagógiai Intézetéből. Új sorozat. 6—12. szám.) Szeged, 1934. Az egyetemi Pedagógiai Intézet kiadása. (8-r., 179 lap.) Ára 4 P.

Csak oly szerelmese neves tudományszakának, mint aminő az előttünk levő kötet szerkesztője, tud a mai hiperrealisztikus, sőt materiális felfogású korszakban *szellemileg* igazi és törhetetlen munkakedvet, *anyagilag* megfelelő eszközöket teremteni ilyen eszményi légkörben megszületett tanulmánygyűjtemény megalkotására, illetőleg közzétételére. Kétségtelenül annak a szuggesztív hatásnak eredménye ez, melyet a szerkesztő mint nagynevű és hallgatóitól szeretettel körülvelt mintaszerű tanár tanítványaira mindenkor gyakorolt. Hogy kötetünk szerkesztőjét mint kísérte végig tanári és tudós pályáján ez a neves tudományos tárgyszeretet, arról nemrégiben plasztikus képet rajzolt folyóiratunk hasábjain az idetartozó tények megállapítására leghivatottabbak egyike, a Magyar Paedagógiai Társaság elnöke.

A Kornis Gyula cikkében közlöttek kiegészítésül mutatjuk be Imre Sándor a Ferenc József-Tudományegyetem pedagógiai tanszékén s a szegedi egyetemi Pedagógiai Intézetében töltött munkás éveinek egyik utolsó szellemi gyümölcsét, a szegedi szeminárium szorgalmas műhelyéből, ebből a termékeny talajból a lelkes tanár odaadó és tudatos szellemi vezetése alatt fakadt derék dolgozattermésnek egy válogatott gyűjteményét.